

Рогов Г.К.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова

ФАКТОРИ ТА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ КОРПОРАТИВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено фактори корпоративної екологічної діяльності. Доведено пріоритетність фінансових чинників. Визначено особливості впливу природоохоронних заходів на фінансові результати й конкурентоспроможність підприємств за сучасних умов господарювання.

The author examines the factors of corporate ecological activities. The priority of financial factors is proved. The influence features of ecological investments on firm competitiveness and financial results are defined.

Ключові слова: фінансовий механізм корпоративного стійкого розвитку, корпоративна екологічна діяльність, фактори екологічної діяльності підприємств.

Природне середовище в Україні сьогодні перебуває в критичному стані, що негативно впливає на здоров'я населення і має серйозні соціальні та фінансові наслідки для держави й суспільства. Разом із тим серед досліджених 40 публічних і відкритих акціонерних товариств із переліку 100 об'єктів, які є найбільшими забруднювачами довкілля в Україні¹, на екологічні ризики і проблеми у своїх річних звітах за 2007—2009 рр., що містяться в загальнодоступній базі даних Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку², звернули увагу лише два підприємства енергетичного сектору³.

Чим можна пояснити факт нехтування переважною більшістю досліджених акціонерних товариств екологічних наслідків своєї діяльності? Очевидно, що суб'єкти господарювання вважають ризики істотними, якщо вони позначаються на фінансових результатах, а ефективність природоохоронних заходів є достатньою для перетворення останніх на фактор досягнення конкурентних переваг. Це можливо за наявності досконалого фінансового механізму стійкого розвитку.

Теоретичні і практичні питання створення такого механізму висвітлювали у своїх працях О.О. Веклич, М.О. Зятковська, О.М. Кашенко, Л.Г. Куруленко, С.С. Мельник, Н.В. Савчук, Ю.Ю. Туниця, О.М. Федчак, Л.І. Харченко,

¹ Офіційний веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України (<http://www.menr.gov.ua>).

² Загальнодоступна інформаційна база даних ДКЦПФР про ринок цінних паперів: [Електр. ресурс]. — <http://www.stockmarket.gov.ua>.

³ Вибір із цього переліку лише відкритих (ВАТ) та публічних акціонерних товариств (ПАТ) обумовлюється ступенем повноти розкриття інформації, яка вимагається згідно із законодавством від підприємств цих організаційно-правових форм.

Є.В. Хлобистов та ін. Водночас і досі недостатньо досліджено й узагальнено фактори, що спонукають підприємства до екологічної діяльності або перешкоджають їй.

Метою статті є визначення факторів корпоративної екологічної діяльності та її впливу на фінансові результати підприємств на сучасному етапі економічних перетворень.

На досліджених підприємствах суми платежів за забруднення навколишнього природного середовища становлять від 0,02 до 1,07 % операційних витрат. Діапазон майже не розрізняється за роками аналізованого періоду та незначною мірою залежить від галузевої специфіки. Незважаючи на індексацію платежів, їхня частка в операційних витратах не має тенденції до збільшення. Навпаки, для багатьох підприємств простежується протилежна тенденція. Отже, зменшення обсягу викидів, скидів і розміщення відходів не є істотним фактором зниження витрат на реалізацію продукції та відповідного збільшення прибутку.

Разом із тим вартість природоохоронних заходів дуже значна. За даними Держкомстату України⁴, у 2009 р. для зменшення викидів небезпечних речовин у повітряний басейн на 32,2 тис. т, тобто лише на 0,7 % рівня попереднього року, вітчизняні підприємства реалізували 545 заходів на суму 512,7 млн грн (без урахування поточних витрат). Ця сума становить 81,76 % загальної величини екологічних платежів за викиди в атмосферне повітря у 2008 р. Певне уявлення про економічну ефективність екологічної діяльності підприємств дає порівняння їхніх загальних витрат на охорону навколишнього природного середовища із сумами пред'явлених екологічних платежів (табл.). Дані таблиці свідчать, що ці показники відрізняються на порядок.

Таблиця. Співвідношення між річними витратами на охорону навколишнього природного середовища та сумами пред'явлених екологічних платежів

Показник	2006	2007	2008	2009	2010
Витрати на охорону навколишнього природного середовища, млн грн	7 366,6	9 691,0	12 176,0	11 073,5	13 128,0
Загальна сума екологічних платежів, млн грн	871,4	980,3	1 071,4	1 209,6	1 508,7
Співвідношення показників (гр. 1 / гр. 2)	8,5	9,9	11,4	9,2	8,7

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України (www.ukrstat.gov.ua).

Як бачимо, нехтування підприємствами екологічними ризиками має під собою економічне підґрунтя. Водночас фінансування природоохоронних заходів в аналізованому періоді на 90—97 % здійснювалося за рахунок коштів підприємств. Закономірним є питання: чому за таких умов чимало суб'єктів господарювання не обмежуються перерахуванням екологічних платежів до бюджету, а розробляють і реалізують власні програми протидії забрудненню навколишнього природного середовища?

⁴ Довкілля України у 2009 році: Аналіт. доп.: [Електр. ресурс]. — http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/ns_rik/analit/dovkillia09.pdf.

Певні причини є цілком очевидними. По-перше, це необхідність підтримання природоохоронного обладнання в робочому стані. Поточні витрати, пов'язані з експлуатацією та обслуговуванням засобів екологічного призначення, становлять основну частку (68—72 %) загальних витрат на охорону навколишнього природного середовища. Крім того, 16—22 % екологічних інвестицій спрямовується на капітальний ремонт основних засобів: їхня застарілість, зокрема, призводить до аварійних викидів і скидів, що має не лише значні фінансові, а й негативні соціальні наслідки.

По-друге, простежується тенденція посилення податкового навантаження на забруднення довкілля. Так, у Податковому кодексі передбачено поетапний перехід на встановлені ставки екологічного податку, що означає подвоєння суми відрахувань до бюджету протягом 2011—2013 рр.

По-третє, екологічний ефект часто є побічним наслідком комплексної модернізації підприємств, упровадження сучасних технологій із метою збільшення прибутку, рентабельності й підвищення загальної конкурентоспроможності. Наприклад, у металургії це характерно для переходу від мартенівського виробництва на конверторне й електроплавильне, ліквідації ливарних ділянок тощо.

Для з'ясування факторів, що спонукають підприємства до екологічної діяльності або перешкоджають їй, ПАТ і ВАТ із переліку основних забруднювачів довкілля було поділено на дві групи. Першу сформовано за такими критеріями: наявність сертифіката ISO 1400 та/або даних про витрати на природоохоронні заходи й результати їх запровадження. Джерелом інформації слугували річні звіти підприємств за 2007—2009 рр. та їхні офіційні сайти. До другої групи ввійшли акціонерні товариства, що не пройшли сертифікацію за стандартом ISO 1400 й не надали даних щодо провадження власної екологічної діяльності. Із переліку об'єктів дослідження було виключено цементні заводи у зв'язку з тим, що вони мають спільні особливості, а саме: екологічний ефект досягається в основному шляхом поступового впровадження так званої сухої технології виробництва. Це потребує значних капіталовкладень, а посилення забруднення довкілля зумовлюється переходом на використання вугілля для зменшення витрат на паливо. У результаті відбору за наведеними критеріями до першої та другої груп було включено відповідно 21 та 15 акціонерних товариств.

Найістотнішими факторами, що визначають екологічну діяльність підприємств, як і очікувалося, виявились фінансові, а саме: прибутковість, вартість кредитних ресурсів і зростання статутного капіталу. В докризовому 2007 р. 75 % прибуткових підприємств звітували про свої природоохоронні заходи. Серед тих, що мали позитивні фінансові результати за підсумком трьох років (2007—2009 рр.), 88 % спрямовували зусилля на зменшення шкідливого впливу виробництва на довкілля (рис. 1).

Для збиткових підприємств ці показники становили лише 25 і 32 % відповідно (рис. 2). У 2007 р. 86 % акціонерних товариств, включених до групи 1, задекларували прибуток, тоді як у групі 2 таких виявилось лише 40 %. Фінансова криза спричинила різке зростання кількості збиткових суб'єктів господарювання, у т. ч.

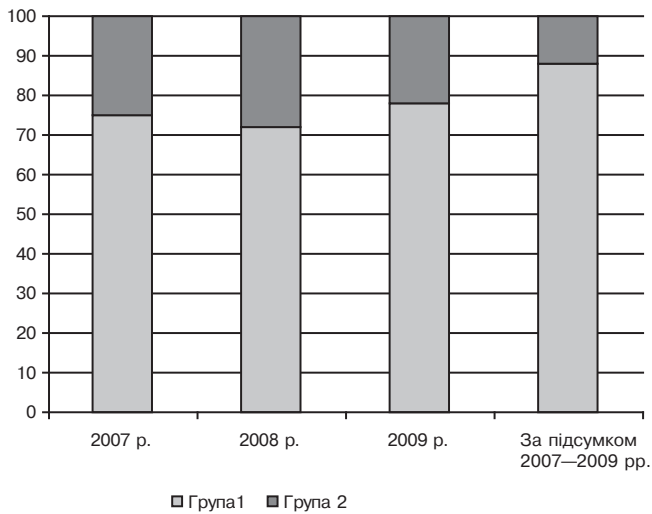

Рис. 1. Розподіл прибуткових підприємств на групи за ознакою проведення ними екологічної діяльності, %

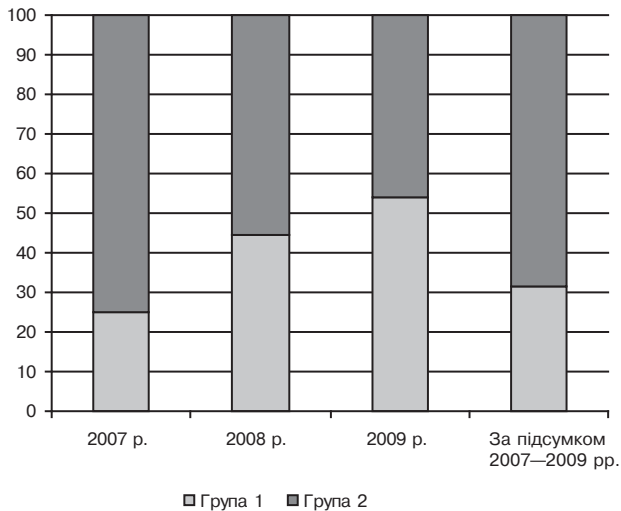

Рис. 2. Розподіл збиткових підприємств на групи за ознакою проведення ними екологічної діяльності, %

серед підприємств із переліку 100 основних забруднювачів довкілля. Тому за підсумком трьох років частка прибуткових підприємств зменшилася до 71 % у першій групі й до 13 % у другій, проте закономірність спостерігається в усіх інтервалах часових спостережень.

Підприємства, які надали у звітах дані про свою екологічну діяльність, відрізняються за фінансовими можливостями від об’єктів дослідження, що були

включені до групи 2, не лише величиною прибутку, а й вартістю залучення банківських кредитів і розміром одержаних інвестицій. Чимало таких суб'єктів господарювання протягом 2007—2009 рр. користувалися кредитними ресурсами за ставками 3—7 % річних. У 43 % цих підприємств ставка вартості позичкового капіталу не перевищувала 10 %. Це не характерно для жодного акціонерного товариства зі складу групи 2. Для більшості підприємств першої групи (57 %) максимальна кредитна ставка не перевищувала 15 % у річному вимірі, у другій групі таких виявилось лише 13 %.

Подібною є ситуація із залученням інвестицій у статутний капітал. Протягом п'яти років (2005—2009 рр.) додаткові емісії акцій здійснили 57 % товариств із першої групи і 47 % — із другої. Найбільший фінансовий потенціал притаманний підприємствам, що мають високу кредитоспроможність та інвестиційну привабливість. Зважаючи на це, у дослідженні було використано й такий критерій — підприємства, що були прокредитовані за ставкою не вище 15 % річних та одержали інвестиції в статутний капітал протягом 2005—2009 рр. Для першої групи значення цього показника становить 38 %, для другої — 7 % (рис. 3).

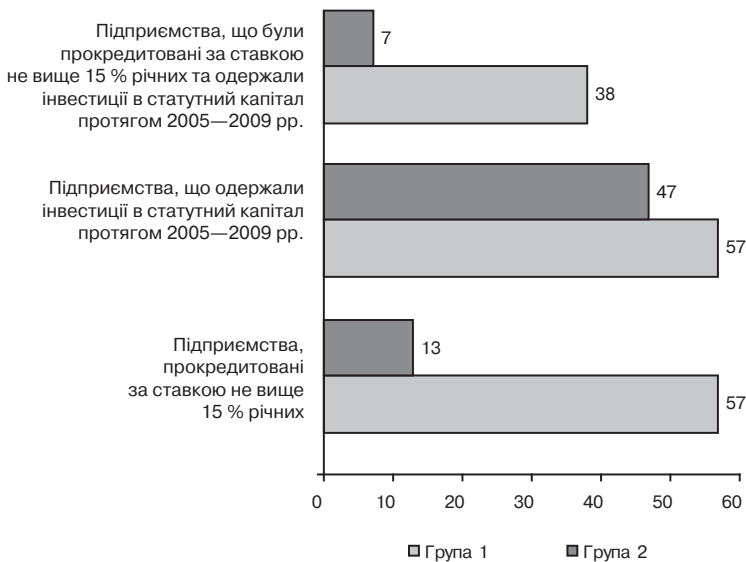

Рис. 3. Залучення інвестицій і кредитів групами підприємств, сформованими за ознакою проведення ними екологічної діяльності, %

Таким чином, обґрунтований вище висновок про відсутність економічних стимулів для здійснення екологічної діяльності в суб'єктів господарювання знаходить логічне продовження в тому, що багато з них навіть не мають потрібних для цього коштів і джерел фінансування. Необхідно звернути увагу й на те, що в переліку найбільших забруднювачів довкілля великою є частка хронічно збиткових підприємств. Це дуже серйозний факт, який визначає особливості побудови дієвого механізму стійкого розвитку.

Числові значення розглянутих критеріїв свідчать лише про кореляційну залежність природоохоронної діяльності підприємств від їхнього фінансового стану. Більше того, ці критерії радше визначають імовірність відсутності реальних екологічних заходів у збиткових підприємств, ніж їх наявності у прибуткових. Тому в ході подальшого дослідження виявлено значущість нефінансових показників для характеристики відмінностей між сформованими групами об'єктів дослідження.

Істотними ознаками, що характеризують приналежність підприємств до тієї чи іншої групи об'єктів дослідження, є експортна орієнтація й наявність монопольного становища на ринку. Фінансові результати 81 % акціонерних товариств, які надають у річних звітах інформацію про свою екологічну діяльність та/або пройшли сертифікацію за стандартами ISO 1400, значною мірою залежать від їхньої експортної виручки (рис. 4). Ці товариства просувають продукцію в різні сегменти світового ринку. Чимало з них, зокрема металургійні підприємства, активно конкурують на ринках розвинутих країн. У другій групі досліджених суб'єктів господарювання виявилось лише три експортера (20 %), два з яких в основному зорієнтовані на постачання продукції в країни ближнього зарубіжжя.

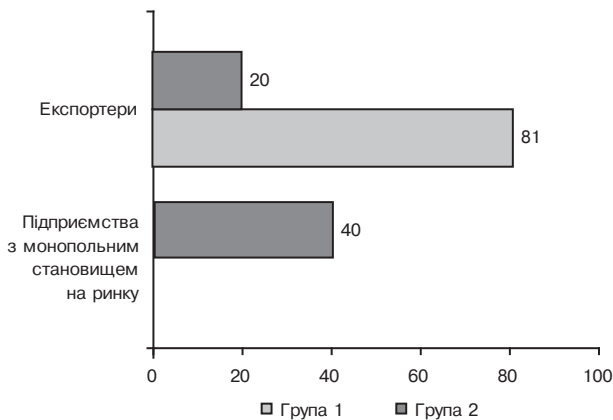

Рис. 4. Частка монополістів та експортерів у загальній кількості підприємств, %

Протилежні відсоткові співвідношення в групах досліджених підприємств спостерігаються за ознакою монопольного становища на ринку. Частка монополій у групі 2 сягає 40 %, тоді як у групі 1 вони відсутні. Монопольне становище є характерним для підприємств, що надають послуги з тепло-, газо- й водопостачання.

Чому експортна орієнтація суб'єктів господарювання стає стимулом для екологічної діяльності? Вочевидь тому, що на ринках розвинутих країн інституціональні фактори стійкого розвитку мають принципово інший характер⁵. Ставлення до екологічних проблем визначає там, певним чином, конкурентоспроможність

⁵ *Рогов Г.К.* Механізм формування результатів корпоративної соціальної діяльності // Економіст. — 2009. — № 6. — С. 49—53.

компаній. Українські експортери вимушені дотримуватися принципово інших вимог до природоохоронної діяльності. Насамперед це стосується запровадження стандартів екологічного менеджменту серії ISO 1400. Серед 15 експорто орієнтованих підприємств із досліджених груп 60 % уже пройшли відповідну сертифікацію. З числа суб'єктів господарювання, які не постачають свою продукцію на зовнішні ринки, жоден не надав інформацію про отримання сертифіката серії ISO 1400.

Значимим фактором активізації екологічної діяльності підприємств виявилось й адміністративне регулювання з боку територіальних органів влади, які плановірно реалізують регіональні й міські природоохоронні програми. У річних звітах досліджених акціонерних товариств Дніпропетровської й Запорізької областей відстежується помітний зв'язок їхньої природоохоронної діяльності з відповідними програмами, які визначають перелік основних забруднювачів, передбачають щорічні завдання щодо зменшення викидів і скидів та системний контроль досягнутих результатів.

Для подальших доказів впливу вищенаведених факторів на природоохоронну діяльність доцільно зробити додаткові групування досліджених акціонерних товариств. Важливою класифікаційною ознакою є відношення величини витрат підприємства на реалізацію заходів екологічного характеру до розміру джерел їх фінансування, тобто до суми чистого прибутку й амортизації. Цей показник поєднує інвестиції в основні засоби, що здійснюються за рахунок чистого прибутку, і затрати на підтримання їх у робочому стані.

Серед ВАТ і ПАТ, які увійшли до переліку 100 найбільших забруднювачів довкілля, 14 надали для розкриття в загальнодоступній базі даних ДКЦПФР інформацію про спрямування ними в середньому щороку протягом 2007—2009 рр. не менше ніж 2 % суми чистого прибутку й амортизаційних нарахувань на природоохоронні заходи (далі — група 3). При цьому спостерігаються істотні коливання значень даного індикатора екологічної активності як у часі, так і в розрізі досліджуваних підприємств. Лише на трьох із них, у період комплексної реконструкції, частка витрат на охорону довкілля перевищувала 60 %. Максимальний рівень, за звітними даними суб'єктів господарювання, становив 99—110 %.

Водночас таке високе значення не є характерним для основної маси об'єктів дослідження та певною мірою пояснюється збитковими результатами діяльності цих акціонерних товариств у 2009 р. і накопиченими резервами нерозподіленого прибутку. На ряді підприємств виявлено тенденцію збільшення рівня індикатора в період фінансової кризи, відносно 2007 р., за одночасного скорочення джерел придбання основних засобів природоохоронного призначення. З огляду на переважання поточних витрат у загальній структурі фінансування екологічних заходів вона є цілком зрозумілою. В 2007 р. у 10 із-поміж 14 згаданих акціонерних товариств частка суми чистого прибутку й амортизації, що витрачалася на охорону довкілля, не перевищувала 6 % і лише у двох становила більше 10 %. Хоча наведені цифри наочно й демонструють неперіоритетність даного напряму стійкого

розвитку, навіть для цих суб'єктів господарювання, вони є вражаючими на загальному тлі нехтування інвестуванням у екологізацію виробництва.

Для забезпечення коректності дослідження об'єкти об'єднали в групу за ознакою відношення величини витрат підприємства на реалізацію природоохоронних заходів до розміру джерел їх фінансування й доповнили класифікацією за принципом екологічного ефекту (*дали* — група 4). Ця група сформована із семи акціонерних товариств, які надали інформацію про зменшення викидів і скидів забруднюючих речовин у результаті впровадження відповідних технологій, і є похідною від групи 3. Такі підприємства забезпечували протягом аналізованого періоду щорічне зниження навантаження на навколишнє середовище в середньому не менше ніж на 6%.

Аналізуючи характерні особливості об'єктів, що ввійшли до складу третьої й четвертої груп, звернімо увагу на те, що половина підприємств із найбільшими значеннями питомого показника витрат на природоохоронні заходи допускала протягом аналізованого періоду понадлімітні викиди і скиди забруднюючих речовин, через що зазнавала фінансових санкцій. Це було притаманне навіть 57% акціонерних товариств зі складу групи 4, сформованої за ознакою ефекту “зелених” інвестицій, і свідчить про тісний зв'язок витратних і результативних екологічних показників із наявністю понадлімітних платежів і штрафів або їх загрозою. Такий факт підтверджує зроблений вище висновок про істотний вплив на активізацію екологічної діяльності регуляторно-фінансового механізму запобігання понаднормативного забруднення навколишнього середовища.

Позаяк у четверту групу об'єктів включено лише представників третьої групи, яка, у свою чергу, вибрана з підприємств, що мають сертифікат ISO 1400 та/або розкрили інформацію про витрати на природоохоронні заходи і результати їх впровадження (група 1), доцільно дослідити, як варіюється вплив на природоохоронну діяльність розглянутих вище факторів у межах вибірок, сформованих на принципах затратності й ефективності. Спочатку приділимо увагу чинникам фінансової спроможності суб'єктів господарювання і передусім наявності прибутку в річних звітах за формою № 2 (рис. 5).

Як бачимо, в останні роки спостерігалася стійка тенденція зниження частки прибуткових акціонерних товариств у всіх досліджених групах, обумовлена кризовими явищами в економіці. Найбільш стрімке падіння значень цього показника відбулося саме серед підприємств, що досягли максимального ефекту від реалізації заходів щодо зменшення викидів і скидів забруднюючих речовин. Отже, цілком очевидно, що ані витрати суб'єкта господарювання на безпеку довкілля, ні, тим більше, досягнуті результати безпосередньо не визначаються прибутковістю або збитковістю у звітному році. Разом із тим цей факт, безумовно, не спростовує вагомість впливу фінансової спроможності підприємства взагалі й рентабельності зокрема на його екологічну діяльність. Ідеться лише про опосередкованість такої залежності. Вона помітно проявляється в довгостроковій перспективі. Так, частка

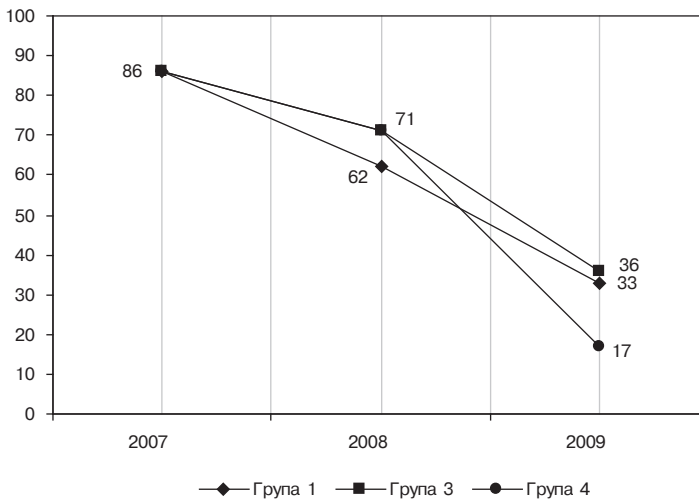

Рис. 5. Динаміка частки прибуткових підприємств у групах дослідження за роками аналізованого періоду, %

акціонерних товариств, які мали прибуток за підсумком трьох років аналізованого періоду, виявилася найнижчою в першій групі об'єктів дослідження (71 %), найвищою — у третій (83 %). Серед підприємств із найкращими результатами екологічних інвестицій також спостерігається найбільша кількість тих, що наростили протягом останніх п'яти років власний капітал шляхом здійснення додаткових емісій акцій (86 %).

Привертає увагу стабільна частка об'єктів дослідження, прокредитованих за ставками не вище 15 % річних, у всіх вибірках, крім другої (відповідно 57 і 13 %). Це свідчить про те, що забезпечення вартості позикового капіталу на середньому, навіть для передкризового року, рівні є певним фактором уможливлення екологічної діяльності, але не її інтенсифікації. Рішення щодо фінансування інноваційних проектів у галузі охорони довкілля сьогодні передбачають не лише стандартне банківське кредитування. Джерелами фінансування таких проектів переважно є власні кошти суб'єктів господарювання та, останнім часом, ресурси, які залучаються в рамках проектів спільного впровадження, передбачених Кіотським протоколом. Із семи підприємств, що ввійшли до складу четвертої групи, три працюють над реалізацією таких проектів. Разом із тим не можна заперечувати доцільність фінансування інновацій екологічного характеру за рахунок кредитів за пільговими ставками. Показово, що такі можливості є характерними для низки об'єктів дослідження з вибірки, сформованої за ознакою максимального ефекту від зменшення викидів і скидів забруднюючих речовин. Наприклад, вартість капіталу, залученого ВАТ “Запоріжсталь” у Сітібанку й Комерцбанку в аналізованому періоді, коливалася в межах 0,2—0,45 %, а ВАТ “Алчевський металургійний комбінат” відобразив у звітах 0 % за користування коштами майже всіх кредиторів.

Красномовним підтвердженням впливу фінансової спроможності підприємств на активізацію їхньої екологічної діяльності є дані про варіацію у відібраних групах значень таких показників:

— прибуткові підприємства, які одержали інвестиції в статутний капітал протягом 2005—2009 рр.;

— підприємства, що мали прибуток за підсумком трьох років (2007—2009 рр.) або одержали інвестиції в статутний капітал протягом 2005—2009 рр.

Перший показник оцінює частку підприємств зі стійким нарощуванням власного капіталу за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел, тобто суб'єктів господарювання з максимальним потенціалом фінансування природоохоронних заходів. Другий окреслює ширше коло об'єктів дослідження, що характеризуються загальним приростом власних коштів протягом аналізованого періоду, незалежно від шляхів його досягнення. Значення обох показників мають помітну тенденцію до зростання в міру звуження вихідної вибірки відповідно до третьої групи підприємств, сформованої за ознакою найбільших питомих витрат на охорону довкілля, та четвертої, утвореної за принципом максимального ефекту від реалізації заходів, спрямованих на скорочення викидів і скидів забруднюючих речовин (рис. 6).

Рис. 6. Варіація значень економічних показників у групах дослідження, %

Так, частка прибуткових підприємств, які одержали інвестиції в статутний капітал протягом 2005—2009 рр., становила 48 % у першій групі об'єктів дослідження, 50 % — у третій і 71 % — у четвертій. Міжгрупова варіація значень другого показника виявилася ще виразнішою (86, 93 і 100 % відповідно). Отже, фінансова спроможність суб'єктів господарювання є не лише передумовою екологічних

заходів. Вона істотно впливає і на відношення величини витрат підприємства на їх реалізацію до розміру суми чистого прибутку й амортизації, і на одержаний ефект. Водночас цей фактор не діє автоматично, не має абсолютного характеру, а проявляється в системі взаємовідносин з іншими факторами, чію значущість установлено в ході дослідження.

Порівняння об'єктів груп 1, 3 і 4 допомогло уточнити й уявлення про зв'язок витратних і результативних показників їхньої екологічної діяльності з наявністю експортної орієнтації та адміністративного регулювання з боку тих територіальних органів влади, які планомірно реалізують регіональні та міські природоохоронні програми⁶. В цих групах виявилось відповідно 81, 79 і 100 % експортерів. Різниця між першими цифрами перебуває в межах статистичної похибки. Водночас той факт, що найкращі результати в скороченні викидів і скидів забруднюючих речовин показують лише підприємства, залежні від попиту на зовнішніх ринках, не може не привернути увагу і свідчить про неконкурентоспроможність вітчизняного фінансово-регуляторного механізму стимулювання стійкого розвитку.

Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити такі висновки. Зниження обсягу викидів, скидів і розміщення відходів не є істотним фактором зменшення операційних витрат і відповідного збільшення прибутку, а вартість потрібних для цього заходів досить значна. Система економічного регулювання природоохоронної діяльності підприємств є ефективною, певною мірою, лише в аспекті їх орієнтації на дотримання встановлених лімітів забруднення довкілля. Подальші екологічні заходи не сприяють поліпшенню фінансових результатів суб'єктів господарювання, якщо вони не пов'язані з модернізацією загальної технології виробництва. Таким чином, роль корпоративної природоохоронної діяльності вітчизняних підприємств на конкурентному полі за сучасних умов є незначною. Сьогодні вона, як правило, не створює конкурентних переваг. Це підтверджується й тим, що більшість досліджених акціонерних товариств не вбачають екологічних ризиків і проблем своєї діяльності: вони конкурують між собою в іншій площині.

Досить значним виявився вплив на активізацію екологічної діяльності об'єктів дослідження фактора їхньої експортної орієнтації. Підприємства, які постачають свою продукцію на ринки розвинутих країн, повинні демонструвати наближення до світових стандартів охорони довкілля. Ідеться не про перетворення екологічності виробництва на конкурентну перевагу, а радше про виконання умов доступу на певні ринки. Вагомість цього фактора свідчить не лише про невідповідність вітчизняної моделі управління корпоративною природоохоронною діяльністю кращим світовим аналогом, а і про наявність тісного взаємозв'язку між напрямками стійкого розвитку, адже закони, правила і традиції в галузі охорони

⁶ Порівняння часток природних монополістів між цими вибірками не здійснювалося, позаяк вони присутні лише в другій групі об'єктів дослідження.

довкілля та реакція суспільства на їх порушення, не в останню чергу, визначаються досягнутим рівнем соціальних стандартів. Отже, розв'язання екологічних проблем потребує комплексного, системного підходу на базі теорії сталого розвитку.

Недосконалість фінансового механізму частково компенсується методами адміністративного впливу на підприємства — забруднювачі навколишнього середовища з боку місцевих органів влади, які розробляють і запроваджують регіональні програми зі зменшення техногенного навантаження. Практика доводить можливість і доцільність використання цього інструменту за умови його збалансованості з економічними інтересами суб'єктів господарювання й послідовності в застосуванні.

Виявлена в ході дослідження значимість такого фактора втримання фінансування природоохоронних заходів, як монопольне становище на ринку, зовсім не суперечить, а доповнює висновок про те, що рівень екологічності виробництва сьогодні не є критерієм конкурентоспроможності. Річ у тім, що на монополістів у галузі тепло-, газо- й водопостачання, з різних причин, не впливають вищезазначені фактори активізації екологічної діяльності. Дуже сумнівним, наприклад, виглядає ефективність адміністративного тиску на підприємство, витрати якого закладаються у вартість комунальних тарифів.

Той факт, що значна частина підприємств із переліку основних забруднювачів довкілля декларувала збитки протягом усього аналізованого періоду, доводить неможливість розв'язання екологічних проблем лише шляхом удосконалення податкової системи, навіть якщо головні акценти буде перенесено на стимулювання запровадження природоохоронних заходів. Незадовільний фінансовий стан суб'єктів господарювання є істотною перешкодою і для залучення банківських кредитів та інвестицій. Утім, значне скорочення викидів і скидів забруднюючих речовин досягнуто лише на об'єктах дослідження, які мають досить низьку, за вітчизняними мірками, вартість позичкового капіталу і проводять масштабні емісії акцій.

Таким чином, до пріоритетних напрямів формування механізму корпоративного сталого розвитку слід віднести розробку програм фінансової санації та довгострокового пільгового кредитування.